

EWA BOKSA

W świecie dźwięków mowy

Agnieszka Rosińska-Mamej, *Fonetyka i fonologia języka polskiego. Skrypt dla studentów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2014

Książka zatytułowana *Fonetyka i fonologia języka polskiego. Skrypt dla studentów* to pierwsza część serii podręczników do nauki gramatyki opisowej języka polskiego. Autorka jest nauczycielem akademickim, adiunktem w Zakładzie Komunikacji Językowej Instytutu Filologii Polskiej UJK w Kielcach. Prowadzi zajęcia między innymi z gramatyki opisowej języka polskiego, kultury języka, poprawności językowej, sztuki autoprezentacji, nauki o komunikowaniu czy z fonetyki artykulacyjnej. Doświadczenie zdobyte w ciągu wielu lat pracy ze studentami umiejętnie wykorzystuje we wspomnianym skrypcie, który jest napisany w sposób przystępny, łatwy do zrozumienia.

Recenzowana praca składa się z *Przedmowy*, którą poprzedza *Wykaz skrótów*, oraz z piętnastu rozdziałów, poświęconych kolejnym omawianym zagadnieniom. Na końcu książki umieszczono *Literaturę uzupełniającą* i *Spis rysunków*.

W rozdziale 1, zatytułowanym *Fonetyka jako nauka*, Autorka wskazuje przedmiot badań fonetyki, charakteryzuje jej zadania i wymienia jej działy. W kolejnej części – *Narządy mowy i ich funkcje* – obrazowo opisuje aparat głosowy człowieka i szczegółowo omawia proces powstawania dźwięków mowy. Rozdział 3 zawiera uproszczony opis narządu słuchu. Autorka wyjaśnia w nim także pojęcia z zakresu fonetyki akustycznej. Definicję głoski, wraz z przystępnym jej omówieniem, można znaleźć w części pt. *Głoska – podstawowe pojęcie fonetyki* (rozd. 4). W kolejnym rozdziale Autorka nie tylko umieszcza tabelę z alfabetem fonetycznym oraz objaśnienia symboli stosowanych w piśmie fonetycznym, ale przede wszystkim wyjaśnia czytelnikowi, czym jest alfabet fonetyczny i do czego służy.

Rozdział 6: *Charakterystyka głosek. Samogłoski i spółgłoski* zawiera opis kryteriów klasyfikacji głosek oraz szczegółową charakterystykę samogłosek i spółgłosek występujących w języku polskim. Umieszczenie w tym miejscu rozdziału dotyczącego opisu właściwości głosek jest przemyślane – przy opisywaniu poszczególnych cech dźwięków mowy Autorka może bowiem odwoływać się do treści wskazanych we wcześniejszych rozdziałach, np. w rozdziale poświęconym budowie narządów mowy. W omawianej części skryptu przedstawiono też różnice między samogłoskami a spółgłoskami.

W obszernym rozdziale 7 Autorka wyczerpująco opisuje zależności między pisownią a wymową. Część *Upodobnienia głosek uwarunkowane ich sąsiedztwem* zawiera nie tylko definicję upodobnień oraz ich klasyfikację, ale także wzór opisu upodobnień. Zamieszczono tu także osobny podrozdział poświęcony uproszczeniom. Pożądanym z punktu widzenia studenta wydaje się kolejny rozdział (rozdz. 9), w którym Autorka podaje przykład transkrypcji fonetycznej tekstu ciągłego.

Rozdział 10 poświęcony jest relacjom między fonetyką a fonologią. Autorka objaśnia tu takie pojęcia, jak: *cechy relewantne, substytucja, cecha dystynktywna, fonem czy para minimalna*. Pokazuje czytelnikowi, w jaki sposób najłatwiej „znaleźć” cechy dystynktywne. Cechy te stają się podstawą klasyfikacji opozycji fonologicznych, które omówiono w następnym rozdziale (rozdz. 11). Rozdział 12 poświęcono wariantom fonemu (alofonom), w rozdziale 13 zamieszczono zaś rejestr polskich fonemów i ich wariantów. Można tu znaleźć nie tylko informacje dotyczące cech poszczególnych fonemów, ale także zapisy fonetyczne wyrazów zawierających głoski stanowiące realizację wymienionych fonemów.

Rozdział 14 zawiera definicję i charakterystykę sylaby. W rozdziale 15 omówiono akcent oraz intonację.

Podczas lektury skryptu ma się wrażenie, że Autorka chce pomóc czytelnikowi we właściwym zrozumieniu przekazywanych treści, w zapamiętaniu ich. Prowadzi czytelnika, wskazuje mu najlepszą drogę do przyswojenia prezentowanych zagadnień. Autorce zależy na tym, aby czytelnik **zrozumiał** opisywane procesy, prześledził je, by samodzielnie zbadał pewne zjawiska. Świadczą o tym takie fragmenty, jak:

Możemy śledzić zmiany szerokości kanału głosowego (stopniowe jego zwężanie), wypowiadając kolejno na przykład następujące głoski: [o], [r], [k], [ʒ], [s]. Zachęcamy do wykonania tego ćwiczenia (s. 19);

Aby się o tym przekonać [że głoskę można poczuć], można przystawić dłoń blisko ust i wypowiedzieć głośno kilka wyrazów [...] (s. 24);

Jeśli wypowiemy kolejno samogłoski [i], [e], [a], zauważymy stopniowe obniżanie się masy języka i odchylenie żuchwy w dół. Zachęcamy do sprawdzenia tego zjawiska. [...] Odwrotna kolejność artykulacji unaocznia stopniowe wysuwanie się języka z głębi jamy ustnej ku zębom. Wykonajmy to ćwiczenie (s. 37);

Jeśli – patrząc w lusterko – wypowiemy kolejno [o], [a], [i], zauważymy zmiany kształtu ust [...] (s. 38).

Aby ułatwić czytelnikowi zrozumienie i zapamiętanie omawianych treści, Autorka zamieszcza w skrypcie rysunki (np. schematyczny obraz narządów mowy), zdjęcia (np. ust podczas wymawiania poszczególnych samogło-

sek), tabelki, schematy czy przykłady zapisów fonetycznych mowy. Wyraźnie wskazuje ich funkcje w procesie nauki:

W zapamiętaniu tych danych pomocny może się okazać wykres [...] (s. 21); Schemat ten [tzw. trójkąt samogłoskowy] ułatwia także zapamiętanie cech poszczególnych samogłosek [...] (s. 38);

Aby ułatwić przyswojenie informacji dotyczących artykulacji spółgłosek, w pracy umieszczono schemat budowy narządów mowy z zaznaczonym miejscem artykulacji poszczególnych spółgłosek (s. 46);

Aby ułatwić Czytelnikowi opanowanie umiejętności posługiwania się piśmie fonetycznym, podajemy krótki fragment tekstu zapisanego za pomocą znaków alfabetu fonetycznego (s. 72).

Kolejny element usprawniający naukę stanowią przykłady. Autorka posługuje się nimi, tłumacząc, na czym polegają poszczególne typy upodobnień, co to jest cecha dystynktywna czy to, na czym polega funkcja delimitacyjna akcentu paroksytonicznego.

Ponieważ Autorka ma wieloletnie doświadczenie w pracy ze studentami, wie, które zagadnienia mogą sprawiać im trudność podczas nauki. Takim tematom poświęca więcej uwagi, dokładniej je tłumaczy (cf. s. 28, 41, 43-45, 49-50). Dla procesu przyswajania wiedzy istotne jest także wskazywanie fragmentów ważnych, trudnych, akcentowanie treści stanowiących warunek zrozumienia kolejnych zagadnień, na przykład:

Warto zapamiętać, że artykulację głosek szczelinowych można przedłużać [...] (s. 41);

Zapamiętajmy, że we współczesnej polszczyźnie z asynchroniczną wymową mamy do czynienia na przykład w wypadku artykulacji głosek wargowych [...] usytuowanych przed samogłoskami [i], [i] [...] (s. 44);

Godna utrwalenia jest informacja, że grupy spółgłoskowe występujące w wyrazach języka polskiego [...] są jednorodne pod względem dźwięczności [...] (s. 58).

Wartościowym elementem skryptu są zagadnienia z zakresu poprawności językowej (cf. s. 53, 54, 70-71, 92-94), a także dodatkowe informacje umieszczone w ramkach (jako ciekawostki lub uzupełnienia) oraz odsyłacze do literatury przedmiotu.

Skrypt zainteresuje nie tylko studentów polonistyki, ale również studentów innych kierunków humanistycznych czy osoby interesujące się kwestią poprawności w zakresie wymowy. Książka stanowi także cenne źródło wiedzy dla studentów logopedii.